

rodin a silných komunit“), lze za jinak stejných podmínek očekávat úbytek lidského kapitálu v každé další generaci (Coleman 1988: 118). Podobně inspirativních, byť často až provokativních tezí, lze najít v Colemanově práci bezpočet.

Arnošt Veselý
vesely.arnost@seznam.cz

Literatura

- Coleman, J. S. 1988. „Social Capital in the Creation of Human-Capital“. *American Journal of Sociology* 94: 95–120.
- Coleman, J. S. 1994. *Foundations of Social Theory*. Cambridge (MA): Belknap Press.
- Field, John. 2003. *Social Capital*. New York (NY): Routledge.
- Veselý, A., P. Mareš, M. Sedláčková, T. Sirovátka, J. Šafr, P. Vymětal. 2006. „The national debate on social capital“. Pp. 9-17 in: *Literature review on civil society, citizenship and civic participation in the Czech Republic*. Ed. by Abramuszkinová Pavlíková E. Praha: CESES FSV UK.

»

Přemostující sociální kapitál a jak ho měřit¹

Klíčová slova: sociální kapitál, důvěra, teorie

Sociální kapitál svazující a přemostující

V druhém čísle letošního Sociowebu jsme se mohli dočíst o tom, co to je sociální kapitál a jaké jsou jeho pozitivní vlivy na společnost. Podíváme se nyní na to, jak lze podrobněji rozlišit dvě základní formy kolektivního sociálního kapitálu, který obecně můžeme chápat jako sociální kontakty a vazby, normy reciprocity a důvěru (podrobněji viz Šafr, Sedláčková 2006).

Aby vysvětlil odlišné fungování sociálních vztahů a identit i jejich důsledky pro společnost, rozlišil Robert Putnam (2000) dva typy sociálního kapitálu. *Svazující* (bonding) vzniká v úzkých kontaktech mezi lidmi, jde tedy o silná pouta, např. mezi rodinnými přáteli nebo mezi členy stejné etnické skupiny. Představuje jakési sociální „superlepídko“, které udržuje homogenitu, upevňuje identitu, vytváří vzájemnost, skupinovou loajalitu a mobilizuje solidaritu. *Přemostující* (bridging) sociální kapitál naproti tomu zahrnuje vzdálenější kontakty charakteristické slabými vazbami, které mají schopnost překračovat hranice společenských skupin. Jedná se kupříkladu o vztahy se známými a přáteli našich přátel, mezi obchodními partnery, s lidmi z různých etnických skupin. Tato forma vazeb spojuje lidi napříč odlišnými sociálními skupinami a vrstvami,

napomáhá šíření informací a vytváří lidskou vzájemnost i širší identity.

Rozlišení dvou typů sociálního kapitálu poukazuje na jejich odlišné efekty pro společnost. Přemostující forma vzniká ve zkušenostech s cizím, v opakovaných interakcích rozdílných, sociálně vzdálených lidí. Zážitky s cizími kulturami zvyšují toleranci k odlišnostem a vzájemné pochopení, omezují předsudky a ve svém důsledku tak podporují celospolečenskou soudržnost v moderní multikulturní společnosti, kdy jsou tradiční zdroje koheze jako kolektivní (národní) identita do značné míry vyčerpané. Svazující forma naopak často zvyšuje inkluzi (a tím i exkluzi) uvnitř statusově nerovných skupin. Problémem je, jak poukazují Putnamovi kritici, že i přemostující sociální kapitál může, ale také nemusí spojovat lidi z různých sociálních vrstev, poněvadž ty nemají vždy k dispozici jeho stejný objem.

Jak měřit přemostující sociální kapitál

I přes značný důraz kladený na funkci přemostujícího typu v teorii jsou přístupy k jeho měření spíše ojedinělé. V rámci výzkumu veřejného mínění CVVM Naše společnost 2007-04 jsme proto zkonstruovali baterii otázek, která se ptá na počet přátel s rozdílnými charakteristikami či z odlišného prostředí. Otázka zněla „Do okruhu Vašich přátel patří lidé:...“. Respondenti se vyjadřovali k různým skupinám a vlastnostem, při tom odpovídali na škále „vůbec žádní“ až „skoro všichni“ (viz Tabulku).

Obecně se dá říci, že naši přátelé jsou nám spíše podobní. Nejvíce přátel nám vzdálených máme mezi lidmi, kteří tráví jinak volný čas, mají rozdílné kulturní aktivity a preference (TV pořady, noviny). Mezi našimi přáteli jsou také často lidé se zcela odlišným povoláním, politickými názory, z venkova či naopak z města a lidé bohatší. Dodejme, že v případě charakteristik, které mnohdy nejsou na první pohled viditelné (TV pořady, noviny, politický názor, náboženská víra) dotázaní často nevědí, zda se jejich přátelé liší od jejich vlastních preferencí.

Jeden ze způsobů, jak zjistit objem přemostujícího sociálního kapitálu člověka by mohl být, že jednoduše sečteme všechny položky z baterie otázek. Ale je skutečně struktura různosti přátelských vazeb pouze jednodimenzionální? Na to nám odpoví výsledek faktorové analýzy, která slouží k odhalení latentní struktury odpovědí². Ta rozdělila odpovědi do tří odlišných dimenzí – faktorů, jejichž profil vidíme v následujícím grafu. První, nazvěme ho *odlišné zájmy*, je vázán na jinakost v případě čtení novin, kulturního vkusu, TV pořadů, politických názorů a povolání. Druhý, označili jsme ho jako *odlišný životní způsob*, je

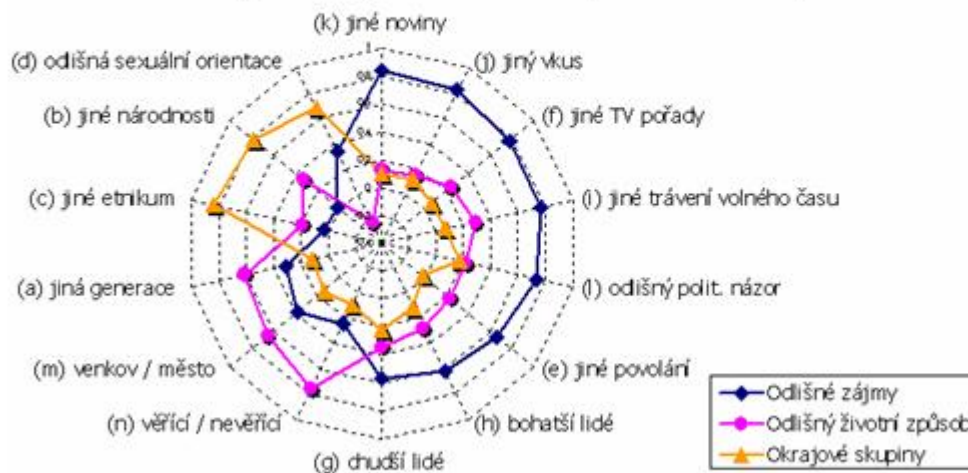
¹ Článek vznikl v rámci projektu „Sociální a kulturní soudržnost v diferencované společnosti“ (reg. č. 1J028/04-DP2) podpořeného Národním programem výzkumu MPSV ČR.

² Metoda hlavních komponent, rotované řešení (metoda Varimax). Analyzovány byly pouze případy, kde nechyběla ani jedna odpověď. Faktory společně vysvětlují 61 % variance.

Tabulka. Odpovědi na otázku „Do okruhu Vašich přátel patří lidé:...“, řádková %

	1. vůbec žádní	2. ojedinelé	3. málo	4. mnoho	5. skoro všichni	neví
a) z jiné generace	19 %	32 %	35 %	12 %	1 %	1 %
b) jiné národnosti	65	21	11	2	0	1
c) jiného etnika	80	14	5	1	0	1
d) jiné sexuální orientace	81	8	5	1	0	5
e) jiného povolání	15	20	25	30	6	3
f) sledující jiné TV pořady	10	18	26	27	2	18
g) chudší lidé	20	27	30	9	1	14
h) bohatší lidé	15	26	33	13	2	12
i) s odlišným trávením volného času	10	25	35	21	3	5
j) jiným kulturním vkusem	13	24	38	14	1	9
k) čtoucí jiné noviny	9	18	29	21	2	22
l) s odlišným polit. názorem	10	24	33	17	1	15
m) z venkova / města	19	26	34	15	3	3
n) věřící / nevěřící	23	26	27	9	2	14

Zdroj: Naše společnost, CVVM, duben 2007; věk 15+, N = 1011.

Graf. Profil faktorů přemostujícího sociálního kapitálu – odlišnosti přátel

Zdroj: Naše společnost, CVVM, duben 2007; věk 15+, N = 555.

sycen náboženskou odlišností, rozdílem venkov/ město a generačními rozdíly. Poslední faktor se pak váže na ty vlastnosti, které, jak jsme viděli, jsou mezi našimi přáteli víceméně ojedinelé, jde o výrazně vzdálené *okrajové skupiny*, tedy etnikum, národnost a sexuální orientace.

Dodejme, že první dimenze „odlišné zájmy“ v přátelských vztazích spíše než samotnou podstatu přemostujícího sociálního kapitálu ve smyslu překonání výrazné odlišnosti měří moderní formu kulturního kapitálu – schopnost orientovat se a pohybovat v kulturní diverzitě, což ostatně odpovídá teorii individuálního sociálního kapitálu jako sociálně zakotvených zdrojích (Lin, Bourdieu).

Souvislosti přemostujícího sociálního kapitálu

Položme si ještě klíčovou otázku, zda přemostující sociální kapitál skutečně funguje, v souladu s Putnamovou tezí, jako mediátor pozitivních mezilidských vztahů. Souvisí s důvěrou v druhé lidi a tolerancí k odlišným skupinám? A mají pozitivní efekty na život společnosti všechny odhalené dimenze? Důvěra v druhé lidi³ vzrůstá jen v případě faktoru

³ *Generalizovanou důvěrou v druhé* měříme součtem míry souhlasu s výroky „Většině lidí je možné věřit“ a „Lidé se většinou snaží vzájemně si pomáhat“ při odečtení odpovědí „Lidé neváhají druhé využívat“.

„odlišný způsob života“ a to pouze nepatrně⁴. U zbylých dvou dimenzí však žádný vztah nenajdeme. Vyšší objem přemostujícího sociálního kapitálu zvyšuje tedy míru důvěry v druhé jen slabě, nicméně druhý a třetí faktor souvisí pozitivně s odpovědí hodnotící mezilidské vztahy, tedy zda v naší společnosti převládá tolerance a snaha o vzájemné porozumění nebo naopak závist, nevráživost a konflikty.

K pochopení přemostující funkce přátelství použijme ještě index skupinové intolerance. Ten vznikl jako součet odpovědí hodnotících čtrnáct skupin lidí, které by respondent nechtěl mít za sousedy (lidé jiné rasy, muslimové, přistěhovalci, homosexuálové, Rómové, Židé atd.). Jeho hodnota vzrůstá s tím, jak klesá hodnota faktorů „odlišný způsob života“ a „okrajové skupiny“ a nemění se ani při kontrole vlivu věku či vzdělání. Přátelské vazby v těchto dvou dimenzích tedy zdá se, skutečně fungují jako zprostředkovatel s cizím a působí v souladu se vstupním předpokladem pozitivně – zvyšují meziskupinovou toleranci, resp. snižují xenofobii.

Jak tedy vytvářet a podporovat přemostující sociální kapitál v místních komunitách i celé společnosti? Slovy R. Putnama, vyžaduje to neustálé úsilí pokoušet se přesahovat naše sociální, politické a profesní identity, tedy nebát se stýkat se s těmi, kteří „nejsou jako my“.

Jiří Šafr
jiri.safr@soc.cas.cz

Literatura

- Putnam, R. D. 2000. *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon&Schuster, Inc.
- Šafr J., M. Sedláčková. 2006. „Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření“. *Sociologické studie/Sociological Studies* 06:7. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

»

Kvalitativní výzkumy vzdělanostních nerovností⁵

Klíčová slova: vzdělávání, vzdělanostní nerovnosti, rodina

Nikoho už asi nepřekvapí, že v České republice jsou šance na dosažení vyššího vzdělání do značné míry závislé na tom, v jaké rodině se člověk narodí. Vzdělanostní nerovnosti jsou

⁴ Všechny uvedené vztahy jsou měřeny pomocí korelačních koeficientů a jsou signifikantní minimálně na 5% hladině významnosti.

⁵ Článek vznikl za podpory projektu MŠMT „Sdílení hodnoty a normy chování jako zdroj posilování sociální koheze a překonávání negativních dopadů sociální diferenciací v ČR“ (2D06014).

součástí širší problematiky reprodukce společnosti a sociální spravedlnosti a čtenáři Sociowebu se o nich už mohli leccos dozvědět. Tentokrát se ovšem zaměříme na poněkud odlišnou perspektivu, na studie, které se snaží odhalovat procesy, kterými k nerovnostem dochází a využívají tzv. kvalitativní metody.

Role vzdělání a rodiny při reprodukci společnosti

Tyto práce často využívají koncepty zavedené francouzským sociologem P. Bourdieum, který zaútočil na představu školy jako instituce dávající šance schopným a vzdělávací systém naopak označil za jednu z nejdůležitějších institucí sloužících k sociální reprodukci moderních společností (Bourdieu, Passeron 1990, orig. 1970; Bourdieu 1998). Vzdělávací systém nevybírá nejschopnější žáky, ale vybírá žáky „již vybrané“. Ti jsou ze své rodiny vybaveni dostatkem kulturního kapitálu, který je ve školním prostředí zvýhodňuje, protože odpovídá kulturnímu kapitálu učitelů. *Kulturní kapitál* Bourdieu chápal zejména jako obeznámenost s dominantní kulturou společnosti.

Kvalitativní studie vzdělanostních nerovností

V následující části stručně představím práce dvou autorů, kteří také v návaznosti na práci P. Bourdieuho při studiu vzdělanostní reprodukce zohledňují význam kultury a přistupují k problému „kvalitativně“, konkrétně v analýze využívají rozhovory s aktéry a etnografická pozorování.

Americké rodiny z dělnické a střední třídy

A. Lareau se již déle než dvacet let zabývá vztahy mezi rodinou a školou zejména s ohledem na sociální třídu rodin. Zkoumání vztahů mezi školou a rodiči dětí z první a druhé třídy ZŠ v 80. letech ukázalo významné rozdíly mezi rodinami dělnickými a středních tříd (Lareau 1987). Dělníci žijící v Coltonu jen výjimečně kontaktují učitele, často ohledně věcí netýkajících se přímo výuky. Jednání s učiteli jsou odměřená a rodiče se při nich necítí dobře. Jejich vztah se školou je *nezávislý*. Rodiče ze střední třídy z Prescottu kontaktují učitele častěji a zejména ohledně školních záležitostí. Jednání probíhají neformálně a konverzace se primárně odvíjí kolem školního pokroku dítěte. Jejich vztah se školou je *vzájemně závislý* (interdependent). Příčiny rozdílného přístupu ke škole spočívají v odlišném vzdělání rodičů a profesi, v různém pracovním vytížení a materiálních možnostech. Rodiče z Coltonu se necítí být dostatečně kompetentní a výuka dětí závisí pouze na učitelích jako plně zodpovědných profesionálech. Vzdělanější rodiče z Prescottu se mnohem více zapojují do vzdělávání dětí mimo jiné proto, že svoje schopnosti považují za podobné učitelům, které berou jako rovnocenné partnery. Přestože si všichni rodiče váží vzdělání, chtějí, aby jejich děti ve škole uspěly a podporují je v tom, samotná podpora se liší a liší se také její výsledek, protože rodiny disponují různými sociálními, kulturními a ekonomickými zdroji. Třídní kultura se ve školách stává formou